

в Іраку (1999—2003 рр.). З боку США і НАТО висувалися достатньо радикальні вимоги, зокрема, у плані визнання права НАТО здійснювати операції з реагування на кризу без прямого мандату ООН.

— офіційні цілі та принципи, на основі яких базується зовнішньополітична діяльність і міжнародна політика окремих країн є відмінними для різних учасників системи. Досі відсутні чіткі й прозорі критерії встановлення легітимності норм, які регулюють відносини в межах системи міжнародних відносин.

— у сучасній міжнародній системі відсутнє загальне визнання існуючої структури силових впливів (суб'єктивна ознака легітимності). Наявна ієрархія держав та прояв їхньої ваги в міжнародній системі не визнаються за остаточні багатьма основними державними учасниками-акторами. У свою чергу це обмежує та скорочує спроможність ухвалювати взаємоприйнятні рішення в межах наявної структури багатосторонніх механізмів та інституцій.

— упровадження та корекція міжнародних режимів, які встановлюють параметри поведінки акторів у певних сферах діяльності, здійснюється переважно на основі рішень угруповань держав євроатлантичної спільноти, що представляють меншу частку країн світу і згодом поширюються на загальну міжнародну практику.

— залишаються нез'ясованими напрямки реформування функцій деяких загальних інституцій та корекції норм міжнародного права з метою надання відсічі новим загрозам і викликам безпеці.

*Д. Лакішник,
кандидат історичних наук*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН

Після драматичних подій 11 вересня 2001 р. Європа показала себе відданим союзником Сполучених Штатів. Міжнародний тероризм розглядався в якості нової об'єднуючої основи, що зміцнює трансатлантичні відносини між США та Європою. Вона замінила собою минулі ідеологічні відносини. На жаль,

позитивні тенденції в американо-європейських відносинах виявилися недовготривалими.

Багато європейців вважають, що Сполучені Штати не беруть до уваги поглядів та інтересів своїх традиційних союзників. Трансатлантичні суперечності посилилися після вторгнення США в Ірак. Навіть ті європейські країни, які підтримали війну, керувалися винятково потребою продемонструвати солідарність із Сполученими Штатами, а не щирим переконанням у доцільності війни. Позиція адміністрації Дж. Буша сприяла поширенню хвилі антиамериканізму серед європейців.

З іншого боку, проявилась наявність імпульсів антиєвропеїзму, що зберігається в американському політичному соціумі в латентному вигляді. Американський істеблішмент у своїй оцінці звертає увагу на те, що Європа розділилася на два табори в ставленні до американського глобального лідерства. Американські науковці схиляються до відомого висновку про те, що Америці більше відповідає й імпонує позиція "нової Європи". Відверто заявляється навіть про ворожість між США й провідними європейськими державами. При цьому прямо висловлюється невдоволення тим фактом, що європейські соціалісти хизуються створеною ними унікальною соціальною моделлю розвитку, у якій поєднані вільний ринок і зближення рівня життя різних верств населення за рахунок прогресивного податку.

Очевидно, що відносини між США і Європою знову на роздоріжжі. Сполученим Штатам і Європі може ставати все важче й важче діяти разом як єдиному "Заходу". Сполучені Штати і Європа, здається, повільно віддаляються один від одного в політичній, стратегічній і культурній сферах. Сьогодні, коли фактор "холодної війни" вже більше не є тим з'єднуючим ланцюгом, що зміцнює зв'язки між державами-членами НАТО, їм необхідно переглянути стратегічну ціль Альянсу і цінності, що лежать у його основі. Європа стоїть перед дилемою: чи упокоритися зі зверхністю Америки, чи виробляти і втілювати в життя власний та незалежний курс, що неминуче призведе до трансатлантичних розходжень. У даній ситуації США і Європа повинні співробітничати не тільки і не скільки для відбиття таких нових загроз, як міжнародних тероризм. Це співробітництво в першу чергу повинно бути спрямоване на

вирішення проблем, пов'язаних із глобалізацією, з якими стикаються обидва континенти.

Америка сприймає своїх союзників на прагматичній основі: двері відкриті будь-кому, хто готовий запропонувати конкретну підтримку в справі боротьби з міжнародним тероризмом за умови, що він згоден із лідируючою роллю США. Так американські урядовці вважають, що місія повинна визначати коаліцію, а не коаліція — місію. З цього випливає, що буде створена не одна коаліція, а різні коаліції для різних місій. Таким чином, американський *modus operandi* виявляється в наступному: спочатку потрібно визначити місію та її ціль, а вже потім приймати рішення відносно найбільш ефективної і гнучкої коаліції, що здатна забезпечити її успішне досягнення.

Особливості такої позиції полягають в наступному:

По-перше, такий підхід має свої переваги, але він має на увазі, що НАТО більше не є привілейованою й природною інституціональною платформою для координації західної політики в сфері боротьби з тероризмом. Антитерористична війна в Афганістані була проведена США з коаліцією "охочих та здатних", незважаючи на ухвалення НАТО вперше у своїй історії рішення про колективну оборону на основі ст. 5 Вашингтонського договору.

По-друге, роль НАТО в афганській війні виявилася маргінальною. Проявилася непристосованість Альянсу до вимог протидії неасиметричним загрозам (тероризм), тим більше поза межами євроатлантичного простору, хоча принцип дії *out of area* був включений до стратегічної концепції НАТО у 1999 р. До цього додалося й намагання європейських союзників поставити США через введення в дію процедури 5-ї статті, у ситуацію необхідності узгодження Вашингтоном із Європою своїх дій у війні з тероризмом. Однак США потребували швидкого успіху, динамічних і нескутих дій і тому відкинули дратівливі претензії Європи.

По-третє, цей підхід також означає, що європейські союзники грають незначну чи навіть маргінальну роль. Занепокоєння викликає той факт, що Європа зможе й надалі висловлювати свою думку з життєво важливих питань, але вона не в змозі більше впливати на зовнішню політику Вашингтона. І схоже Європа сама це розуміє. Нині, коли ЄС знаходиться в процесі визначення своєї ідентичності як незалежного міжнародного

суб'єкта, це викликає напруженість у трансатлантичних відносинах.

Розвиток трансатлантичних відносин буде ставати труднішим, чим більшу загрозу будуть відчувати Сполучені Штати і чим сильніше їм буде здаватися, що при відбитті цих загроз вони можуть обходитися і без союзників (через свої дії та недоліки). Оскільки США принаймні у наступні десятиліття будуть домінувати у світовій політиці, зрозуміло, що зовнішня політика головних держав буде ще більше, ніж в минулому орієнтуватися на них.

Аналіз нової стратегії безпеки Сполучених Штатів з її акцентом на дипломатії примусу й превентивних ударах вказує на те, що у Вашингтоні перемогла ідея необхідності діяти в односторонньому порядку. Такі політики, як віце-президент Річард Чейні та міністр оборони Дональд Рамсфельд, не бачать причин, з яких Сполученим Штатам слід було б поступатися своїми національними інтересами, щоб врахувати сумніви та стурбованість їхніх європейських союзників. Характерною рисою зовнішньої політики Дж. Буша з самого початку був наголос на національних інтересах США з посиланням на військові загрози зовнішніх сил, з якими стикається Америка. Тим самим ще до 11 вересня було зрозуміло, що адміністрація Дж. Буша дещо інакше розуміє своє зовнішньополітичне завдання, ніж її попередники. Часи адміністрації Клінтона, яка намагалася зберегти дружні відносини з усіма, зокрема, з європейськими союзниками, залишилися в минулому. Нинішня адміністрація використала 11 вересня для того, щоб порвати з цією схильністю до багатосторонніх дій.

Сполучені Штати задали своєю стратегією новий напрямок, який не можуть ігнорувати європейці. Це тим більш актуально в зв'язку з терактами в Мадриді та з огляду на нові загрози, які створює міжнародний тероризм, європейські партнери також неодмінно повинні переосмислити традиційні методи забезпечення безпеки. У минулому будь-яка принципово нова стратегічна орієнтація США змушувала європейців адаптувати до неї власні концепції політики безпеки. У цій сфері й усередині НАТО, і усередині ЄС існує ще багато питань, які потребують обговорення.

Фактор оновлення стратегічних загроз значно трансформує внутрішнє трансатлантичне життя. Глобалізм зовнішньопо-

літичної дії США не корелював з адекватною еволюцією традиційних трансатлантичних організацій і структур. Після закінчення "холодної війни" вони продовжували займатися переважно євроцентристськими темами: розширення НАТО, операції за межами повноважень альянсу всередині Європи, Балкани, європейська архітектура безпеки тощо. Європейські, зокрема, німецькі погляди ще довгий час після падіння Берлінської стіни визначалися штампами часів "холодної війни". Тобто європейці всередині співтовариства вперше змушені займатися питаннями стабільності не на самому континенті, а за межами Європи. Для НАТО це означає, що ще значно меншою стає різниця між "у рамках" і "поза сферою" повноважень альянсу.

Колізія між американською Національною стратегією безпеки, що передбачає можливість превентивних ударів, і суперечками в ЄС з приводу Іраку змусила головних гравців (Німеччину, Францію і Великобританію) розробити Стратегію безпеки (прийнята в грудні 2003 р. Європейською Радою в Брюсселі). Цей документ є концептуальною основою для ЄС, на якій він міг би формувати спільну зовнішню політику та політику безпеки (СЗПБ) й обговорювати з третіми країнами, перш за все з США, питання спільних загроз і відповіді на них. Відсутність єдності в ЄС із питання по Іраку завдала шкоди не тільки його самосвідомості, іміджу й інституційним структурам, але й підірвала довіру між державами-членами. Перша європейська стратегія безпеки є спробою компенсувати цю втрату й спонукати європейців до більш активної ролі. Оскільки європейські еліти настільки звикли до панівної ролі США в питаннях міжнародної безпеки, що багато хто втратив будь-яке почуття відповідальності за свою власну роль.

Незважаючи на те, що європейці віддають перевагу не військовій силі, а переговорам, у ЄС не можуть ігнорувати той факт, що інколи потрібно застосовувати силу, щоб захистити свої цінності та інтереси. Тому зусилля Європи в області формування СЗПБ і ЄПБО спрямовані не стільки на створення якоїсь "противаги" Сполученим Штатам, скільки на перетворення Європи в надійного й корисного партнера Америки, який прямує до досягнення спільної цілі, але інколи йде до неї іншими шляхами. Таким чином, зберігається чітке розуміння спільності глобальних стратегічних орієнтацій.

Висновки

1. У найближчі роки боротьба з міжнародним тероризмом буде залишатися головним завданням Заходу в сфері забезпечення безпеки. Однак головна небезпека полягає в тому, що "Захід", як єдиний блок і політична сила, може припинити своє існування. У результаті політичної прірви, що поглиблюється між США і Європою, "Захід" може стати жертвою своїх власних внутрішніх протиріч. Отже, американці, як і європейці, повинні докласти значних зусиль, щоб цю прірву подолати.

З одного боку, адміністрація Буша повинна почати розглядати Європу як партнера при створенні альянсів. Це означає, що потрібно відмовитися від жорсткої позиції американського уряду, який розглядає Європу і НАТО як скриню з інструментами, з якої Вашингтон може виймати та вибирати все, що бажає, для того щоб створити спеціальну "коаліцію охочих" на власних умовах. Жодний європейський союзник, включаючи Великобританію, не прийме цей підхід як основу довгострокового співробітництва. Повернення до попередньої політики не означає, що Вашингтон певною мірою надає європейцям вето чи надто великий вплив на американську політику. Однак жоден американський лідер не погодиться на пропозицію, що основою американо-європейського партнерства буде стримування можливості США діяти. Американську владу необхідно використовувати та спрямовувати на правильні цілі, а не протиставлятися їй.

Сполучені Штати знову повинні підтвердити свою підтримку сильної, об'єднаної та проатлантичної Європи як об'єкта свого інтересу і залишити будь-які намагання проводити політику дисагрегації щодо "старого" континенту. Підхід Буша, що базується на "коаліції охочих", залежить від Великобританії і невеликої кількості проамериканських союзників, зрине, як модель для майбутнього. Цей підхід не тільки розділить Європу, але й загрожує Вашингтону втратою підтримки європейських союзників. Американські урядовці повинні усвідомлювати, що тільки єдина Європа може взяти на себе реальну відповідальність за вирішення нових стратегічних питань.

З іншого боку, терористичні акти 11 вересня в Мадриді однією миттю зруйнували величезний психологічний бар'єр, що виник між європейцями та американцями після 11 вересня

2001 р. До 11 березня 2004 р. багато європейців думали, що "війна з тероризмом" — це американська проблема. Сьогодні з'явилося ясне усвідомлення спільної незахищеності. Спільна незахищеність логічно спричиняє появу нових спільних інтересів. Для Європи такі інтереси нині настільки ж важливі, як і в період "холодної війни", бо коли йдеться про захист від терору, американські можливості визначні, а коли мова йде про напад на терористів — вони виняткові.

Європейцям слід не тільки критикувати США за реальні чи уявні помилки, але й пропонувати практичні альтернативи, які можуть бути прийнятними для Вашингтона. Європа повинна краще обґрунтовувати свої політичні підходи, наприклад, у відношенні Іраку, і роз'яснювати, які інші варіанти вона вважає реальною альтернативою безпосередньому воєнному втручання. Дуже часто США і Європа переслідують однакову ціль, але значно розходяться в передбачуваних ними засобах її досягнення.

2. Фіксується проблемність питання концептуального бачення участі в розв'язанні кризових ситуацій. Стара концепція "розподілу тягаря" наповнюється новим значенням. Сполучені Штати займаються встановленням миру за допомогою сили, у той час як Європа — підтриманням миру й повоєнною відбудовою. Новий статус-кво у відношенні розподілу тягаря між союзниками може бути зручним, але містить ризик порушити баланс сил усередині Альянсу й ефективність його функціонування. Проблема полягає не тільки і не скільки в різниці між військовими можливостями США і європейських країн, а в тому факті, що ці можливості відображають різне бачення світу та глобальних проблем.

3. Відбувається поступове рольове оновлення в рамках трансатлантичних структур й організацій. Через застосування положень ст. 5 і відмови США використати НАТО в повному об'ємі Альянс втратив свій міфічний характер. Це означає, що 11 вересня посилило вже існуючу політичну роль НАТО й послабило її військове значення. Як наслідок, більш політизований Альянс буде відігравати позитивну роль у зміні стратегічного ландшафту Європи, але з меншою військовою домінантою, характерною для НАТО в минулому. Альянс скоріш за все

буде, як і раніше, відігравати важливу роль у справі забезпечення трансатлантичної безпеки в нових політичних умовах. Проте і діалог ЄС-США збереже нагальну актуальність.

С. Кондратюк,
молодший науковий співробітник

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРН У КОНТЕКСТІ ПРОТИРІЧ МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ Й АМЕРИКАНСЬКОЮ СКЛАДОВИМИ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ ВІСІ

Військова операція США в Іраку, здійснена поза мандатом РБ ООН, значно загострила американо-європейські трансатлантичні суперечності, що посилювалися після приходу до влади Дж. Буша-молодшого і значно поляризувалися через "іракське питання". У цьому зв'язку значний науковий і практичний інтерес викликає з'ясування концептуальних змін у зовнішній політиці Німеччини. Адже якщо опір Франції американському домінуванню є традиційним, то німецька протидія ініціативам США щодо Іраку в Раді Безпеки стала першим в історії ФРН актом незгоди з стратегічними планами Вашингтона.

Згідно з настановами ще Аденауерівської концепції "подвійного включення" відносини з США становлять одну з двох головних опор зовнішньополітичної діяльності ФРН. У післявоєнні роки вона реалізовувалася за двома взаємопов'язаними напрямками: постійний двосторонній діалог із Вашингтоном і у рамках загальної політики Північноатлантичного Альянсу по стримуванню "радянської загрози". В умовах біполярного протистояння "стримування" мало стратегічне значення порівняно з економічною інтеграцією західноєвропейських країн. Відповідно, у зовнішній політиці ФРН американський вектор завжди мав перевагу над європейським і між ними не виникало серйозних протиріч, оскільки існувала чітка ієрархія пріоритетів. Крім того, Сполучені Штати позитивно ставилися до інтеграційних процесів у Західній Європі, які розглядалися в якості додаткового фактора забезпечення безпеки й процвітання європейських членів НАТО.